

моделі можуть використовуватися в якості надійних параметрів розграничення стилів, мікростилів і авторської речі.

Ключевые слова: синтагматика, сочетаемость, денотат, знаменательное слово, автосемантическое слово, синсемантическое слово.

Ivanytska N. Resource Ability of the Nomination "Event" (Syntagmatic Parameters).

The paper emphasizes on the essential defining feature of objective referents of the noun category "events", namely generalization of facts and phenomena, attributive characterization in the form of short sentence definition as a predicate with the meaning of being a model in the past (what happened, what happened); concretization of content governing the nomination at ontological aspect (events + social life, personal life events). It is described the noun nominative objective referents "event" in its totality typical syntagmatic environments: "ancient event", "event of the year", "event held ...", "event ... shocked ...", "clot events", "impressions of events ..." and so on. The research is based on the considerable material (over 300 samples of phrases and sentences). The set of speech realizations of noun nomination "event" confirmed the hypothesis of the synsemantic nature of this nomination, thus the resource ability of this word to nominate objective referents without accompanying elements is limited. The technique of analyzing a particular noun can serve as a guide for research and detailed description of nominal words (autosemantic, synsemantic). The models used in the article can serve as reliable separation parameters for styles and substyles and address speech generally.

Key words: syntagmatics, combinability, denotation, notional word, autosemantic word synsemantic word.

Ніна Іценко
(Київ)

УДК 811.112.2'373.421

СЛОВОТВІРНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена висвітленню специфіки словотвірної семантики, принципи якої до цих пір залишаються дискусійними. Традиційно говорячи про словотвірне значення, мають на увазі вже встановлені під час словотвірного аналізу значення афіксів, що використовуються у межах одного словотвірного кроку. Однак такий підхід не зовсім, на наш погляд, описує явища при утворенні нового слова. Визначення словотвірного значення як значення, що виникає в результаті впливу цього форманту з його категоріально-граматичними і лексичними характеристиками на твірну основу і на її категоріально-граматичне і лексичне значення. Аналіз семантики нової номінації показує, що на її утворення впливають такі чинники, як значення словотворчого форманту, значення твірної основи, смислові відношення між твірною основою і афіксом, мотиваційна ознака, що полягає в основі найменування і об'єднує всі названі чинники. Частіше розглядають словотвірне значення як нове значення, яке виникає у похідному слові в результаті з'єднання мотивуючої і формантної частин зі статусом однослівного найменування, і в результаті самого формування цих частин в акті словотвору, називається словотвірним значенням.

Ключові слова: словотвірне значення, твірна основа, похідне слово, мотиваційна ознака, категоріально-граматичне значення, лексичне значення.

Постановка проблеми. Стосовно ономасіологічного підходу до явищ словотвору словотвірне значення почали розглядати як складно структуроване значення похідного слова, що виражає особливий тип відношення між твірною основою і словотвірним афіксом і визначається або за значенням формантної частини, або за результатом взаємодії формантної частини і твірної основи з її категоріальними і лексичними характеристиками. Розв'язанню цього питання присвячена наша стаття.

Аналіз останніх не дуже чисельних публікацій свідчить про обговорення питання, пов'язаного зі специфікою словотвірного значення, його трактувань та шляхів опису. Існують різні думки щодо його визначення, хоча в сучасній лінгвістиці зустрічаємо фрагментарні статті і навіть підрозділи у фундаментальних працях, які, на жаль, не відтворюють загальної картини

словотвірного значення і основних принципів, що зумовлюють утворення словотвірного значення.

Метою цієї статті є визначення словотвірного значення, з'ясування причин його утворення і його типологію.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Словотвірне значення - це значення, зумовлене семантичною (категорійною) взаємодією одиниць, похідних і твірних, специфічне для кожного словотвірного типу, але єдине з погляду загальних принципів своєї зумовленості. Кожному дериваційному кроку у плані змісту відповідає загальне словотвірне значення, яке формулюється в категорійних термінах. Фактично загальне словотвірне значення визначається через відношення категорійних значень, що дозволило виділити певну кількість словотвірних значень, яка не вміщує різноманітність усіх семантичних відношень похідних і твірних одиниць. І тому були введені часткові словотвірні значення [5, с. 174-184]. Словотвірне значення - спосіб представлення узагальнених, типових відношень між похідним і твірним словами, що інформують про типи зв'язків, які спостерігаються між ономасіологічним базисом і ономасіологічною ознакою [3, с. 102-103]. Приналежність словотвірного значення до похідного слова не суперечить поняттю «словотвірний акт», тобто процесу взаємодії твірних основ і афіксів при виникненні слів і форм: значення афікса осмислюється у похідних словах, закріплюється за певною формою і використовується для утворення нових слів у межах словотвірного типу [4, с. 45-52]. Словотвірне значення у пропонованій статті розуміється як семантична різниця між похідним і твірним, що виражається словотвірним формантом і регулярно відтворюється у межах певного словотвірного типу, тому при описі семантики похідних слів слід вказувати не на категоріальне значення твірних, а й на їх спільний семантичний компонент, на базі якого формується словотвірне значення.

Виникнення словотвірного значення є спірним і теоретично складним питанням у словотворі. Одним із таких є питання про **значення словотворчих формантів**, у зв'язку з чим в роботі пропонуються три концепції щодо значення словотворчих формантів. По - перше, за дериваційними морфемами відзначається певна семантика і словотвірне значення розглядається як значення, яке передається префіксом або суфіксом. По-друге, словотвірні морфемі є продуктивними самостійними модифікаторами значення твірної основи, до якої вони приєднуються. По-третє, суфікси - формальні елементи, які не мають власної семантики, а володіють функціональним значенням, утворюючи конкретні, абстрактні, демінутивні похідні [1, с. 45]. Відповідно першій концепції афікс характеризується таким же значенням, як і слово, і словотвірне значення ототожнюється зі значенням мінімального носія - словотворчої морфемі. Друга концепція констатує, що дериваційні морфемі мають відносно самостійне модифікаційне значення, яке утворюється в результаті виконання модифікаційної функції. Відповідно третьої концепції суфікси утворюють нові слова з новими значеннями, хоча вони не мають жодного самостійного значення. У останньому розумінні специфіки суфіксів закладені два теоретичних протиріччя: по-перше, незважаючи на відсутність власного значення, суфікс є здатний утворювати нове слово з новим значенням. По-друге, суфікси не мають значення, але наділені семантичною функцією, кваліфікуючись як суфікси абстрактні, конкретні, демінутивні. Такі категорії як абстрактність, конкретність, якість, зменшення є універсальними семантичними ознаками, що грають суттєву роль при аналізі словникового складу німецької мови. Якщо прийняти цю точку зору, то немає підстав думати, що дериваційні морфемі не наділені власним значенням.

На словотвірному рівні виділяються великі класи слів, що об'єднані спільністю певного єдиного узагальненого значення, яке позначається як дериваційне або словотвірне. Наявність узагальненого словотвірного значення слугує іноді підставою для лінгвістичного конструювання словотвірних ланцюжків, гнізд, підсистем. Виходячи із цієї позиції, можна диференціювати три видів словотвірних значень, пов'язаних зі словотвірною структурою.

Абстрактне категорійне значення суфікса, яке притаманне йому поза конкретних моделей. У протилежному випадку неможливо було б говорити про словотвірні засоби вираження особи, дії, збірності і т.д. Безумовно, словотворчі форманти не володіють будь-яким значенням, але вони мають службове значення, у даному разі - дериваційне значення. Значення

суфіксів абстраговано від слів, утворених за їх допомогою, тому виправданим представляється визначення значення словотвірного форманту як класове, групове. Словотвірний формант фіксує відповідний поняттєвий клас і маркує приналежність похідного до певної частини мови.

Словотвірне значення у вигляді словотвірних моделей. Значення моделі формується в результаті взаємодії значення похідних основ і класифікаційного значення суфіксів. Так, суфікс -ег надає похідному позначення особи. Модель « дієслівна основа + суфікс -ег» утворює похідні слова зі значенням особи як носія постійної дії. Узагальненим для цієї моделі є значення активного агента [5, с. 174-184]. На фоні узагальненого значення моделі виокремлюються **часткові словотвірні значення**, кількість і характер яких зумовлені значенням твірних основ і діапазоном словотвірної валентності суфіксів твірної основи.

За традиційним підходом ми розглядаємо **словотвірне значення у межах словотвірного типу** як класифікаційне і кваліфікаційне взаємовідношення між похідною основою і словотворчим формантом. **Під словотвірним типом** розуміють сукупність похідних, які характеризуються спільністю трьох елементів: 1) частиною мови висхідної основи; 2) семантичним співвідношенням між висхідним та похідним; 3) формальним співвідношенням між вихідним та похідним, а саме спільністю способу словотвору та словотвірного засобу. Словотвірне значення є компонентом семантичної структури похідного слова, що виявляється у межах словотвірного типу і має зв'язаний характер. Тому в словотвірному значенні актуальним є не його лексична конкретність, а те загальне, що відображено в побудові ряду слів, які наділені семантичною спільністю і загальними формальними показниками в структурі. Словотвірне значення встановлюється на підставі семантичного співвіднесення твірних і похідних слів, які характеризуються спільністю семантики та одним і тим самим словотвірним формантом. Словотвірне значення є загальним, що притаманне значенню ряду похідних слів, відображається в їх формальній побудові, встановлює семантику форманта і володіє різним ступенем абстрактності.

Із лексикологічних позицій словотвірні типи формують типові словотвірні значення, що відображають зв'язок словотвору з лексикою, і впорядковують останню в словотворі. Виділяють достатню кількість словотвірних типів, загальне словотвірне значення яких рівнозначне лексико-словотвірному [5, с. 174]. Виділяють також «загальне і часткове словотвірне значення», які утворюють семантичні підтипи у межах словотвірного типу [2, с. 136]. Загальне словотвірне значення позначає предмет, що володіє ознакою, названий мотивуючим словом і часткове словотвірне значення, яке мають вужчі одиниці, наприклад, словотворчі форманти.

Дослідження теорії словотвірної семантики в межах словотвірного типу призвели до того, що в словотвірному типі виділяються різні види словотвірної семантики. Ієрархія системи словотвірного значення в словотвірному типі включає такі різновиди:

1. За ступенем узагальненості існують граматико-словотвірне значення або загальне категоріальне значення, властиве всім похідним, визначальними чинниками якого є приналежність мотивуючого і мотивованого слів до певної частини мови і абстрактний характер між ними. При визначенні цього виду семантики враховується значення частин мови мотивуючого та мотивованого слів. Виділення граматико-словотвірного значення визначило статус словотвору як самостійної наукової дисципліни, що диференціюється від морфології і лексикології, має власний об'єкт дослідження з властивими йому семантичними і формальними характеристиками. Часткове словотвірне значення або частково категоріальне значення обмежує семантику похідного слова ономазіологічним аспектом: функціональною або визначальною характеристикою найменувань, позначених похідними словами.

2. Лексико-словотвірне значення за типовими відношеннями між твірними певного лексико-граматичного класу відповідає семантичній спеціалізації похідних. Це значення конкретизує синтаксичні ролі мотивуючих та мотивованих слів до рівня теми. Індивідуальне лексико-словотвірне значення існує у межах одного слова і є типізованим; цей факт детермінує об'єднання декількох похідних під егідою тотожного лексико-словотвірного значення [1, с. 127-137].

3. Мотиваційне значення виявляється шляхом зіставлення лексичного значення твірного слова і конкретної тематичної співвіднесеності словотворчого форманту. Мотиваційне значення слова є конкретний різновид опису словотвірного значення, спираючись на внутрішню форму похідного слова.

Розглянуті види словотвірного значення релевантні у сфері мутаційного словотвору. У межах словотвірно-функціонального значення репрезентовані номінації явищ позамовної дійсності, пов'язані з професійною, трудовою діяльністю людини. Функціональний принцип номінації передбачає позначення об'єкту за цілеспрямованою дією, яку він виконує або знаряддям якої він слугує. Словотвірно-означальні значення включають похідні, що називають властивості, дії, предмети. Кожна із підсистем мутаційного словотвору німецької мови має власні тенденції розвитку функціональної та означальної лексики.

Вказані види словотвірної семантики достатньо специфічно виявляються у межах кожного словотвірного типу та створюють неповторність семантичного моделювання. Вони являють собою категоризацію світу, яка відбувається миттєво на рівні підсвідомості. Місце семантичної категорії, семантична категоризація трапляються найчастіше на рівні лексико-словотвірного значення.

В останні десятиліття питання про словотвірне значення розв'язується на **базі ономасіологічного підходу**. В структурі похідного слова виділяються ономасіологічний базис та ономасіологічна ознака. Вибір ономасіологічної ознаки постає результатом встановлення асоціативних зв'язків позначуваного з іншими явищами дійсності та мовною формою. Ономасіологічний базис може бути виражений окремим словом, суфіксом з флексією, самою флексією і навіть нульовим показником. Ономасіологічна ознака завжди матеріальна. Словотвірне значення називає тип зв'язку між категоріями, які стоять за базисом, з одного боку, та його ознакою, з іншого. Комплексна структура словотвірного значення дозволяє похідному слову виконувати одночасно мовні функції, які непохідними словами зазвичай виконуються окремо. Похідне слово називає предмет, характеризуючи його. Подібні номінативні особливості похідного слова мають значення для подальшого функціонування слів цього класу.

Найбільш складним і дискусійним є питання про інтерпретацію семантики похідного слова, про встановлення чинників, що визначають смислові «прирости» і «надбавки», при цьому характер «прирощеної» семантики визначається як мовними, так і позамовними чинниками (впливом всієї сукупності культурно-історичних знань носіїв з цієї мови).

Значення слова в цілому є не просто сума значень складових його морфем, значення похідного слова не витікає повністю із значення складових його частин і є «додатковим», а семантика похідного слова зводиться до суми складових його частин.

Вихідне і похідне слово містять в своїй морфемній структурі загальну частину — корінь, який є показником їх формальної подібності і семантичного співвідношення: «формальна повторюваність одного і того ж кореня (основи) в мотивуючому і мотивованому словах створюють матеріальну базу для визначення семантичної кореляції між цими словами...». Корінь «виступає в ролі «гена», що забезпечує спадкоємність семантики» [2, 168-170].

При визначенні семантичної співвіднесеності вихідного слова і похідного слід говорити не тільки про корінь як про їх формально-сміслову об'єднуючу ланку, але і про вихідну основу, яка може бути неподільною (формально співпадати з коренем), а може і складатися з двох і більше морфем. Мотивуюча основа презентує мотивуючу семантику в похідному слові.

Похідна основа найчастіше володіє більшою формальною складністю, тому що в її структуру входить, крім вихідної основи, формант (словотворний засіб, що відрізняє мотивуюче слово від мотивованого).

Афікс, що бере участь в утворенні нового слова, володіє значенням тільки в тій мірі, в якій він змінює значення первинного слова в значенні похідної основи, вносить до значення першої ту або іншу модифікацію. Функція афікса полягає в тому, що він дає можливість побачити ту ж основу в іншій перспективі.

Окремо стоїть питання співвідношення словотвірного, граматичного і лексичного значень. Нерідко словотвірне значення розглядається як лексичне значення похідного слова і це приводить до змішаності лексичного значення похідного слова з узагальненим значенням, яке виражають похідні одного словотвірного ряду. Лексичні і словотвірні значення відрізняються один від одного і повинні бути рознесені. Нормативно-лексичні значення слова знаходяться на поверхні, «тоді як власне словотвірне значення похідних, яким всі ці часткові значення об'єднані,

безпосередньо не спостерігається: його потрібно вивести шляхом уявної процедури; а цього неможливо досягти без відхилення від конкретної семантики похідних слів» [6, с. 39].

Словотвірне значення ототожнюють із граматичним такі чинники:

- граматичне значення презентоване формальними засобами, до яких належить як граматичні (формоутворювальні), так і словотвірні. І граматичне, і словотвірне значення описують лексичний склад мови, носієм якого є слово; граматичні і словотвірні категорії у плані вираження володіють засобами, які складають словоформи і нові слова через наявність функціональної спільності;

- словотвірне значення наближається до типів значення, які виражаються морфологічно: вони мають свої власні засоби, належать до числа формально виражених значень унаслідок формальних операцій, значення утворюються за структурним зразком.

Якщо за формою словотвірне значення дійсно наближається до граматичного і поділяє його властивості, то за своєю семантикою воно наближається до лексичного значення, і тому йому приписується проміжний характер. М. Докуліл підкреслює, якщо лексичні значення належать окремим словам, формою існування лексичних засобів є слова, граматичні - великим об'єднанням слів, формою існування граматичних значень є класи слів як частини мови; словотвірні значення належать однаково всім словам одного і того ж словотвірного ряду усередині граматичних класів слів. Формою існування такого значення є похідні одного ряду, тобто певна словотвірна модель. М. Докуліл назвав таке значення «типовим» або «груповим» (Gruppenbedeutung) [8, с. 137]. Воно є серійним, характерним для класу слів, меншого, ніж частина мови. Повторюваність одного і того ж словотвірного значення в серії однотипних з точки зору структури похідних визначає здатність словотвірного значення слугувати показником тотожності значень однієї словотвірної пари, одного словотвірного ряду, одного словотвірного типу.

Висновки дослідження. Отже, при визначенні словотвірного значення необхідно говорити про його місце в структурі значення слова. Воно не тільки взаємодіє з певними семантичними компонентами твірних основ, а й ними і визначається. При описі семантики похідних слів слід вказувати не на категорійне значення твірних, а й на їх загальний семантичний компонент, на базі якого формується словотвірне значення похідних.

Співвідношення словотвірного значення з граматичним і лексичним повинно бути розмежоване. Лексичне значення інтерпретується як реальне значення, що повідомляє про факт або явище дійсності; граматичне значення вважається додатковим до лексичного. Оскільки словотвір посідає проміжне місце між граматичною будовою та словниковим складом мови, можна припустити, що словотвірне значення розташоване між лексичним і граматичним значеннями. Словотвірне значення входить до складу лексичного значення похідного слова, формує його, об'єднує всі значення похідного слова. Лексичне значення — це віддзеркалення дійсності, а словотвірне значення — спосіб віддзеркалення дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко Н.Г. Словотвірне значення та форма його реалізації / Н.Г.Іщенко // Вісник КНЛУ. Серія філологія - К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. - Т.4. - №2. - С.45; 127-137.
2. Іщенко Н.Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке : монографія / Н.Г.Іщенко. - К. : Вид. центр КНЛУ, 2000. - С. 136; 168-176.
3. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С.Кубрякова. - М. : Наука, 1981. - С. 102-103.
4. Лопатин В.В. Префиксально-суффиксальные отглагольные имена і їх синхронные связи / В.В. Лопатин // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. - М., 1977. - № 3. - С. 45-52.
5. Мурясов Р.З. О словообразовательном значении и семантическом моделировании частей речи / Р.З.Мурясов // Вопросы языкознания. -1976. - № 5. - С. 174-184.
6. Соболева П.А. Моделирование словообразования / П.А.Соболева // Проблемы структурной лингвистики. - М., 1971. - С. 25-39.
7. Хохлачева В.Н. Проблема словообразовательного значения / В.Н.Хохлачева // Грамматика и норма. -М. : Наука, 1977. -С. 10-20.
8. Dokulil M. Zur Theorie der Wortbildung und Wissenschaft. Zeitschrift der Karl-Marx- Univ. - Leipzig: Gesellschafts-u.Sprachwiss., 1968. -Reihe17.-S.137.
9. Krähe H. Germanistische Sprachwissenschaft. Bd. 3. - Berlin: Wortbildungslehre, 1989. - S.45.

Ищенко Н.Г. Словообразовательное значение производных имен существительных современного немецкого языка.

Статья посвящена рассмотрению специфики словообразовательной семантики, принципы которой до сих пор остаются дискуссионными. Традиционно говоря о словообразовательном значении, имеют в виду уже установленные во время словообразовательного анализа значения аффиксов, которые используются в рамках одного словообразовательного акта. Однако такой подход, на наш взгляд, не дает полной картины образования нового слова. Определение словообразовательного значения как значения, которое возникает в результате взаимодействия словообразовательного форманта с его категориально-грамматическими и лексическими характеристиками на производящую основу, может изменить или модифицировать категориально-грамматическое и лексическое значение производящего слова. Анализ семантики новой номинации показывает, что на ее образование влияют такие факторы, как значение словообразовательного форманта, значение производящей основы, смысловые отношения между производящей основой и аффиксом, мотивационный признак, который лежит в основе наименования и объединяет все названные факторы. Словообразовательное значение рассматривают чаще всего как новое значение, которое возникает в результате соединения мотивирующей и формантной частей в словообразовательном акте со статусом однословной номинации, которая называется словообразовательным значением.

Ключевые слова: словообразовательное значение, производящая основа, производное слово, мотивационный признак, категориальное значение, лексическое значение.

Ishchenko N. Word-building semantic of Derivative Nouns in Modern German.

The article is devoted the specific of word-building semantic, which principles are so far disputable. Traditionally word-building meaning is settled in time of word-building analyze of the meaning of affixes, what are used in the limits of one word-building step. But such point of view describes the phenomenon of building of new word not always correct, because this position does not give a full picture of processes of a new word-building. Determination of word-building meaning as the meaning, what arises as a result of influence of derivative affix with its categorical-grammar and lexical characteristics on the stem, can change or modify categorical-grammar and lexical meaning of underlying stem. Analyze of semantic of new nomination indicates, that such factors as meaning of word-building morpheme, meaning of underlying stem, meaning relations between underlying stem and affix, motivation sign are a basis of the nomination and unites all the named factors. The word-building meaning is considered as a new meaning, what comes up I the derivative word as a result of combination of a stem and an affix with the status of one word nomination in one word-building act and is named word-building meaning.

Key words: word-building meaning, affix, stem, derivative word, motivation sign, categorical and lexical meaning.

Юрій Ковбаско
(Івано-Франківськ)

УДК – 811.111'01:81'42

**PREPOSITIONS OF PLACE FROM HISTORICAL PERSPECTIVE
AND THE PRECONDITIONS FOR THEIR TRANSPOSITION**

Ковбаско Юрій Григорович. Прийменники місця з історичної точки зору та передумови до їх транспозиції. У статті розглядаються джерела виникнення прийменників місця в давньоанглійській мові. Отриманні дані можуть сприяти визначенню статусу прийменників місця порівняно з прислівниками місця в сучасній англійській мові, оскільки наразі існує двозначність щодо розмежування цих класів. Було виокремлено 31 прийменник місця, значення яких збігається зі значенням прислівників місця. Відповідно до складових та на основі діахронного дослідження однослівних прийменників місця було визначено 3 групи: істинні однослівні прийменники, деривативні двокомпонентні прийменники, деривативні трикомпонентні прийменники. З огляду на типи локативних прийменників було виокремлено 4 моделі. Результати дослідження дадуть змогу переглянути існуючі відносини між граматичними класами прийменників та прислівників, а також пояснити їхні транспозиційні процеси у мові.

Ключові слова: прийменник, прислівник, транспозиція, іменникова фраза-доповнення.